

УДК 94 (437) «19»

О.М. Кравчук

ЧЕХОСЛОВАЦЬКА ПОЛІТИКА ЩОДО СУДЕТСЬКИХ НІМЦІВ В ОЦІНЦІ

Т. Г. МАСАРИКА (1918-1935 РР.)

У статті розглядаються основні аспекти оцінки президентом ЧСР Т.Г.Масариком національної політики ЧСР щодо судетських німців. Розкрито завдання політики ЧСР щодо судетських німців, її головні напрямки і результати.

Ключові слова: ЧСР, національна політика, судетські німці, національна меншина, автономістський рух, національне самовизначення, національна автономія.

Особливу важливість для Чехословаччини в 1918-1935 рр. відіграла політика щодо німецької меншини – другої за чисельністю національної спільноти країни. Зрештою, саме невирішеність судетсько-німецького питання стала доленосною в історії першої ЧСР. Головну роль у цьому відіграв зовнішній тиск нацистської Німеччини, але існували, як доводять історики К. Гаян, З. Карнік, р. Квачик, Д. Ковач, с. Крстінін, Я. Кучера, Я. Опат, О. Серапіонова, М. Сладек, Є. Фірсов, і внутрішні передумови кризи 1938 р. З метою їх всебічного осмислення необхідний аналіз рецепції судетсько-німецької політики Т. Г. Масариком – першим президентом ЧСР (1918-1935 рр.), що викликано його роллю в процесі розробки концепції й реалізації національної політики.

На час проголошення Чехословацької держави Т. Г. Масарик перебував в США. Спочатку він не знав, що судетські політики виступили проти входження німецькомовних земель до складу ЧСР, утворили провінції Дейчбемен, Судетенланд, Дейчзюдмерен, Бемервальдгау і проголосили їх складовими частинами Німецької Австрії, а від пропозиції співпраці з Прагою відмовилися, внаслідок чого німецькі землі чеського прикордоння були включені до складу ЧСР силовими методами. Але обраний президентом ЧСР 14 листопада 1918 р. Т. Г. Масарик, повернувшись з еміграції на батьківщину, підтримав такі кроки влади країни. У своєму першому зверненні до Національних зборів 22 грудня 1918 р. президент, зокрема, відзначив: «Ми збудували свою державу, ми втримали її, ми заново будуємо її. Бажаємо, щоб наші німці при цьому теж співпрацювали з нами... Ми не хочемо й не можемо жертвувати нашими значними меншинами в так званих німецьких округах. Ми також переконані, що економічна вигода спрямовує наших німецьким співгромадянам до нас... Ніхто не може нам за зло мати, коли ми по стількох гірких досвідах будемо обережні, але запевняю, що меншини в нашій державі будуть користуватися повними національними правами та громадянською рівноправністю... Розбудовою дійсно демократичного самоврядування маємо добрий засіб для розв'язання національного питання... Всі громадяни доброї волі, без різниці партій, релігій і національностей мають можливість збудувати зразкову демократичну державу, завданням якої буде дбати про інтереси всього вільного самоврядного населення» [3, с. 29-33]. Згодом Масарик неодноразово деталізував свою концепцію національної політики ЧСР. Так у праці «Нова Європа» (1920 р.) він називав такі прийнятні засоби вирішення національних суперечок, як «автономію територіальну для території, населеної одним народом, і автономію персональну, для розкиданих малих меншин...». Він стверджував, що «Сумлінно здійснена національна автономія, визнання мови в школі, установах і парламенті могли б виявитися в деяких випадках достатніми, особливо для національних меншин...», які «з чеського і німецького боку ... визнають, якщо мають 20-25 %...» населення. На його думку, меншини мають бути «захищені в своїх громадянських правах» і необхідно провести новий національний перепис населення [6, с. 152-159, 184-190]. Отже, програма Т. Г. Масарика передбачала загальнодемократичну концепцію політики щодо меншин – забезпечення їх представників рівними з національною більшістю країни політичними і громадянськими правами, свободу мовного й освітнього життя. Саме цю концепцію було закріплено в конституції ЧСР 1920 р.

Однак після перших парламентських виборів німецькі політичні партії (німецькі соціал-демократи, Союз землеробів, Німецька національна партія, Німецька національно-соціалістична робітничка партія, Християнська соціалістична народна партія і Німецька

.....
демократична партія свободи думки) в червні 1920 р. проголосили політику «негативізму» – відмову від співробітництва з владою ЧСР [2, s. 631; 1, s. 105; 7, s. 46-47].

Вище керівництво ЧСР докладало всіх зусиль до чесько-німецького примирення. 1 січня 1922 р. у своєму новорічному зверненні Т. Г. Масарик стверджував, що «чесько-німецьке» питання є найважливішою національною проблемою ЧСР. Водночас політик відкинув можливість територіальної автономії національних меншин у зв'язку з їх прикордонним розселенням (це створювало загрозу іредентизму й сепаратизму) і знову запропонував демократичний шлях врегулювання національного питання – входження німецьких політиків до складу уряду ЧСР. 5 квітня 1924 р. в інтерв'ю газеті «Politiken» Т. Г. Масарик підкреслив: «Наші німці не мають серйозного приводу для скарг; мають народні і горожанські школи, установи середні і також високі школи; виборчий лад є справедливим. Чехізації німців не бажаємо. Я переконаний, що можливе повне порозуміння чехів і німців і що дозріємо з часом до політичної мирної співпраці» [4, s. 25]. Масарик вплинув на позитивне вирішення питання входження німецьких партій до складу уряду ЧСР. Так в інтерв'ю редактору газети «Prager Tagblatt» 7 вересня 1926 р. президент підкреслив, що «Німці мають не тільки право, але й обов'язок, брати участь в уряді...» і що «політика дружнього ставлення до німців і співробітництво з ними відповідає інтересам республіки» [4, s. 159]. За сприяння президента німецькі партії утворили з чехословацькими парламентську коаліцію. 12 жовтня 1926 р. Т. Г. Масарик призначив двох німецьких міністрів до складу уряду. 25 грудня 1926 р. в газеті «Pravo lidu» він відзначив: «вступ німців до уряду вважаю першим і успішним кроком для вирішення наших національних проблем» [4, s. 175].

Після входження німецьких міністрів до складу уряду держави чехів і словаків погляди Т. Г. Масарика в питанні національної політики ЧСР змінилися. Президент визнав у зверненні до парламенту 28 жовтня 1928 р. теоретичне право народів Чехословаччини на територіальну автономію [4, s. 328-329]. Це, очевидно, мало стати лише наступним кроком у співпраці чеських і судетсько-німецьких політиків. Але конкретних заходів для реалізації цього права Т. Г. Масарик не здійснив.

Т. Г. Масарик оптимістично оцінював стан національних відносин в ЧСР, підкресливши 23 січня 1930 р. у промові з приводу заснування «Ліги для вивчення питань меншин» наступне: «Вірю, що при добрій волі нашої і наших меншин – але передусім нас, національної більшості – пощастить нам з часом створити власний чехословацький тип урегулювання національної проблеми» [5, s. 125]. В одній з своїх промов 13 вересня 1930 р. в Лученці (Словаччина), Т. Г. Масарик висловив формулу успішної національної політики: «Національний мир, релігійна толерантність, економічна гармонія» [5, s. 134]. У такому напрямку діяли уряди ЧСР, але в умовах економічної кризи 1929-1933 рр. реалізувати всі аспекти цієї стратегії не вдалося. Під час кризи уряд не зміг допомогти судетським районам з експортно орієнтованою економікою і вони постраждали найбільше. Загроза зовнішнього втручання до судетсько-німецького питання виникла з перемогою нацистів у Німеччині з їх націоналістичними гаслами і програмою зовнішньополітичної ревізії Версалю. Наростання відчуження політиків німецької меншини від ЧСР, зовнішні загрози Чехословаччині чеські політики у 1933-1935 рр. не помітили, не згадував про них і Масарик у своїх виступах і статтях. А 1935 р. за станом здоров'я 85-річний Т. Г. Масарик залишив посаду президента. У своєму зверненні з приводу відставки 14 грудня 1935 р. Т. Г. Масарик нагадував про потребу захисту демократичних ідеалів, закликав «всю націю чехословацьку і співгромадян інших національностей, щоб при управлінні державою пам'ятали про те, що держави втримуються тими ідеалами, з яких утворились... Потребуємо добру закордонну політику і домашню справедливість до всіх громадян, незалежно від національності» [5, s. 451].

Отже, Т. Г. Масарик позитивно оцінював судетсько-німецьку політику ЧСР, вважав, що в країні формується особливий чехословацький варіант врегулювання національних питань. Але оцінки Масарика не торкалися всіх сфер судетсько-німецької політики ЧСР, зокрема її економічних аспектів. Він переважно оцінював виконання її стратегічної мети. Крім того, те, що не була врахована небезпека іредентизму з боку нацистської Німеччини, призвело до помилковості його оцінок перспектив чехословацько-судетсько-німецьких відносин. Демократична, здатна до внутрішньої еволюції етнополітична модель ЧСР виявилася не готовою протистояти деструктивному зовнішньому впливу і була зруйнована «великою політикою» держав Західної Європи у 1938-1939 рр.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Gajan K. Boj o směr vývoe československého státu v letech 1918-1920 // Přehled československých dějin. Díl III. 1918-1945. – Praha, 1960. – S. 33 – 138.
2. Gajan K. Vztah T. G. Masaryka k českým Němcům (1918-1935). // Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě. – Praha, 1999. – Sv. 2. – S. 629 – 639.
3. Masaryk T. G. Cesta demokracie I. – Praha, 2003. – 440 s.
4. Masaryk T. G. Cesta demokracie III. – Praha, 1994. – 420 s.
5. Masaryk T. G. Cesta demokracie IV. – Praha, 1997. – 509 s.
6. Masaryk T. G. Nová Evropa / Stanovisko slovasnské / Brno, 1994. – 193 s.
7. Sládek M. Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu: 1848-1946. Praha, 2002. – 200 s.

Кравчук О.М. ЧЕХОСЛОВАЦКАЯ ПОЛИТИКА ОТНОСИТЕЛЬНО СУДЕТСКИХ НЕМЦЕВ В ОЦЕНКЕ Т. Г. МАСАРИКА (1918-1935 Г.)

В статье рассматриваются основные аспекты оценки президентом Т.Г.Масариком национальной политики ЧСР относительно судетских немцев. Раскрыто задания политики ЧСР относительно судетских немцев, её главные направления и результаты.

Ключевые слова: ЧСР, национальная политика, судетские немцы, национальное меньшинство, национальная автономия.

Cravchouc O.M. CZECHOSLOVAKIA POLICY IN RELATION TO SOUDETSCIH GERMANs In ESTIMATIONS T. G. MASARICA (1918-1935)/

In the article the main aspects of President Masarik's evaluation of national policy of the Czech-Slovakian Republic concerning Sudeten Germans are discussed. The aims of the Czech-Slovakian Republic policy concerning Sudeten Germans, its main aspects and results are highlighted.

Keywords: Czech-Slovakian Republic, national policy, Sudeten Germans, national minority, national autonomy.

УДК 94(477/87) «1920-1938»

Т.В. Піковська

ЕВОЛЮЦІЯ ПРОГРАМИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ НА ЗАКАРПАТТІ В 1920-1938 РР.

У статті досліджується еволюція програми однієї з найбільш популярних партій Закарпаття в період його входження до складу Першої Чехословацької республіки – Комуністичної партії Чехословаччини (КПЧ). Зокрема, значна увага приділена ставленню комуністів до національного питання, яке було одним із ключових політичних питань цього часу.

Висвітлено значення впливу з боку Москви та Комінтерну на формування програмних положень КПЧ, зокрема на її перехід на проукраїнські позиції. Визначено особливості діяльності КПЧ, її спроби пошуку союзників серед інших політичних сил.

Ключові слова: Комуністична партія Чехословаччини, комуністична ідеологія, національне питання, політична програма, зовнішня політика, внутрішня політика, еволюція політичної програми.

Закінчення Першої світової війни стало початком нового періоду в історії Закарпаття, яке з 1919 р. увійшло до складу Чехословаччини під назвою Підкарпатська Русь. Однією з характерних особливостей Чехословаччини була наявність великої кількості політичних партій. Всі вони мали характерну особливість – формування за національною ознакою. Винятком стала Комуністична партія Чехословаччини (КПЧ), яка була єдиною інтернаціональною партією в країні. Особливо сильний вплив вона мала на території Підкарпатської Русі. Як і програми інших політичних партій, програма КПЧ зазнавала змін під впливом зміни політичного становища в країні.

Радянські дослідники оцінювали діяльність КПЧ як прогресивну, а саму партію називали єдиною політичною організацією в Чехословаччині, що виступила проти соціального